

УДК 331.52

**INFORMAL EMPLOYMENT – ECONOMIC DANGER FOR THE STATE
AND ITS BUSINESS ENTITIES****НЕФОРМАЛЬНА ЗАЙНЯТІСТЬ – ЕКОНОМІЧНА НЕБЕЗПЕКА ДЛЯ ДЕРЖАВИ Й
СУБ'ЄКТІВ ЇЇ ГОСПОДАРЮВАННЯ****Orlyk O.O. / Орлик О.В.***PhD in Economics, as.prof. / к.е.н., доцент*

ORCID: 0000-0002-1235-7838

*Odessa National Economics University, Odessa, Preobrajenskaya, 8, 65082**Одеський національний економічний університет, Одеса, Преображенська, 8, 65082*

Анотація. В роботі розглядаються сучасні тенденції розвитку неформального ринку праці в Україні. На основі аналізу і узагальнення статистичних даних виявлено характер змін, що відбувалися у структурі неформальної зайнятості протягом 2016-2019 рр. Проведено порівняльний аналіз неформально зайнятого населення за видами економічної діяльності, статтю, місцем проживання, статусом зайнятості. Окреслено ризики існування неформальної зайнятості, що створюють економічну небезпеку для держави та суб'єктів її господарювання.

Ключові слова: неформальна зайнятість; економічна небезпека, ризики.

Abstract. In the article modern trends of the informal labor market evolution in Ukraine were considered. The character of changes in the informal employment structure during 2016-2019 was studied by analyzing and summarizing of statistics. The comparative analysis of informal employees by types of economic activity, gender, location and employment status was carried out. Risks of informal employment existence that cause the economic hazard for the state and its business entities were defined.

Key words: informal employment; economic danger, risks.

Вступ. В сучасних умовах неформальна зайнятість виступає одним із факторів економічної небезпеки країни й суб'єктів її господарювання. Актуальність вирішення проблеми неформальної зайнятості зумовлена її значними масштабами, негативним впливом на стан і розвиток ринку праці, на соціально-економічну ситуацію в країні. Останніми роками в країні змінилися тенденції та масштаби неформальної зайнятості, окреслилася низка характерних особливостей цього процесу, які потребують дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дані статистичних обстежень дозволяють визначити основні тенденції розвитку неформальної зайнятості в Україні. Проведений на основі даних Державної служби статистики України [1] аналіз динаміки неформальної зайнятості населення показав, що за період 2016–2019 рр. її загальний рівень зменшився на 12,6%. Кількість неформально зайнятих у

2016 р. становила 3961,2 тис. осіб, або 24,3% загальної кількості зайнятого населення віком 15–70 років, у 2019 р. – 3460,4 тис. осіб та 20,9% відповідно.

Серед причин зниження неформальної зайнятості в українській економіці протягом 2016–2019 рр. можна вважати реформування пенсійної системи, що послужило поштовхом населенню до офіційного оформлення на роботу для накопичення необхідного стажу та отримання у майбутньому пенсії.

Переважає більшість зайнятих у неформальному секторі (40,8% – у 2016 р., 42,3% – у 2019 р.) працює в сільському, лісовому та рибному господарствах. Це обумовлено нерозвиненістю ринкових відносин у цих сферах, відсутністю альтернативи зайнятості на сільськогосподарських підприємствах, низькою конкурентоспроможністю сільського населення. За таких обставин варто визнати, що неформальна діяльність селян відіграє важливу роль у забезпеченні їх доходів та насиченні ринку сільськогосподарської продукції.

На несільськогосподарські види неформальної зайнятості припадає незрівнянно менша частка у загальній структурі зайнятого населення: на транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність (3,5% – у 2016 р., 3,9% – у 2019 р.), тимчасове розміщування й організацію харчування (2,6% – у 2016 р., 2019 р.), промисловість (6,1% – у 2016 р., 5,9% – у 2019 р.).

Домінантною сферою прикладання праці у несільськогосподарському неформальному секторі є оптово-роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, будівництво. А помітне зниження частки неформальної зайнятості у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (з 20,9% – у 2016 р. до 17,3% – у 2019 р.) пояснюється зростанням попиту на послуги у цих видах діяльності на офіційному ринку праці.

Соціально-демографічний склад неформально зайнятих протягом 2017–2019 рр. залишився сталим. Серед загальної кількості неформально зайнятих переважають чоловіки. При цьому у вікових групах неформально зайнятих 15–39 років зафіксоване переважання чоловіків (54,9% – у 2017 р., 54,0% – у 2019 р.), а серед осіб середнього (40–59 років) та похилого віку (більше 60 років) – жінок (відповідно 56,1% та 57,4%).

Аналіз неформальної зайнятості у розрізі вікових груп показує, що у неформальному секторі економіки переважно працюють особи працездатного віку, де їх частка у 2019 р. склала 92,2% серед жінок і 95,4% серед чоловіків.

Найвищий рівень неформальної зайнятості як серед жінок, так і чоловіків зафіксований серед осіб 40–49 та 50–59 років. Варто зауважити, що наразі представники саме цих вікових категорій населення є найбільш уразливими та соціально незахищеними в країні. Дискримінація осіб середнього та передпенсійного віку у доступі до офіційних робочих місць змушує їх шукати неформальні джерела отримання додаткових засобів існування.

Неформальна зайнятість серед осіб пенсійного віку в першу чергу спричинена низьким рівнем пенсійного забезпечення. Бажання продовжити трудову діяльність змушує їх погоджуватися на неформальну зайнятість, працювати на посадах не привабливих для молодих працівників. Крім цього, в офіційному секторі економіки пропозиція праці для цієї вікової категорії стикається з обмеженим попитом на неї.

Особливістю неформальної зайнятості в Україні є переважне її поширення серед сільського населення. Так більш ніж половина неформально зайнятих проживають саме у сільській місцевості: 54,1% – у 2017 р., 54,2% – у 2019 р., тоді як відповідний показник для міського населення становив 45,9% – у 2017 р., 45,8% – у 2019 р. Найвищий рівень неформальної зайнятості жителів сільської місцевості зафіксований серед населення середнього віку (40–59 років): 44,7% – у 2017 р., 45,9% – у 2019 р. За умов хронічного безробіття на селі основною сферою прикладання праці стала нелегальна робота за наймом у фермерських господарствах, а також робота в особистих підсобних господарствах, де переважає ручна низькопродуктивна праця, що знижує мотивацію до праці та сприяє тінізації виробничо-збутових процесів аграрного сектору, зростанню навантаження на соціальні фонди.

Варто відзначити, що і серед жителів міських поселень також найбільший відсоток неформально зайнятого населення приходить на 40–59 років, хоча порівняно з жителями сільської місцевості він менший: 42,5% – у 2017 р.,

43,4% – у 2019 р. Як бачимо, ця частка зростає, як серед жителів сільської місцевості, так і міських поселень.

Аналіз статистичних даних також свідчать про те, що у 2017–2019 рр. найбільша сумарна частка неформально зайнятого населення серед жителів міст та сіл припадає на вік 15–39 років: якщо серед міського населення вона становила 52,8–54,3%, то серед сільського населення цей показник коливався у межах 46,5–47,0%. Що ж стосується осіб похилого віку (60–70 років), то за вказаний період до неформальної економіки було залучено 3,2–3,8% городян і 7,3–8,3% сільських жителів.

Майже половину неформально зайнятих (50,8% – у 2017 р., 54,2% – у 2019 р.) становлять особи, які працюють не за наймом. Переважна більшість із них (74,8–77,5%) мешкає у сільській місцевості. Натомість основна маса працюючих за наймом – це міські жителі (69,9–70,2%). При цьому, як серед найманих працівників переважають чоловіки (60,4–61,8%), так і серед працюючих не за наймом також переважають чоловіки, хоча частка їх дещо менша (56,5–57,7%).

Варто відзначити, що дані, представлені Державною службою статистики України, не можна вважати остаточними. Кількість зайнятих у неформальному секторі економіки може бути більшою, зважаючи на важкість його обстеження.

Разом з тим, неформальна зайнятість супроводжується ризиками, що створюють економічну небезпеку для держави та суб'єктів її господарювання: недоодержання надходжень до бюджету та соціальних фондів, які могли б бути спрямовані на розвиток соціально-економічної сфери та підвищення рівня й якості життя населення; ускладнення процесів регулювання зайнятості населення; ускладнення контролю за грошовим обігом; гальмування процесів модернізації економіки та формування усталеної ринкової системи в силу низької капіталоємності та продуктивності праці; обмеження можливості отримання повної та достовірної економічної інформації, що негативно впливає на процеси макроекономічного прогнозування, розробку ефективних програм розвитку соціально-економічної системи держави; гальмування процесів ефективного використання наявного трудового потенціалу внаслідок

поширеності незахищених форм зайнятості; втрата професійно-кваліфікаційних навичок особистості, зниження її матеріального та культурного рівня внаслідок тривалої зайнятості у неформальному секторі, що призводить до значного зниження якості трудового потенціалу країни; ускладнення здійснення контролю за умовами праці, правами інтелектуальної власності; відсутність контролю якості товарів і послуг, що надаються; формування у суспільстві атмосфери припустимості порушення податкового, трудового та іншого законодавств; сприяння зростанню корупції та тіньової економіки; створення сприятливого середовища для кримінальної діяльності тощо.

Висновки. У процесі дослідження встановлено: переважна більшість зайнятих у неформальному секторі працює у сільському, лісовому та рибному господарствах; серед загальної кількості неформально зайнятих осіб переважають чоловіки; найвищий рівень неформальної зайнятості зафіксований серед чоловіків і жінок 40–49 та 50–59 років; більш ніж половина неформально зайнятих проживають у сільській місцевості; майже половина неформально зайнятих осіб працюють не за наймом.

Серед причин стримування процесів зниження неформальної зайнятості в країні можна відзначити: значну вигідність незареєстрованої зайнятості, яка дає змогу ухилятися від сплати податків як робітникам, так і роботодавцям; дискримінацію осіб середнього та передпенсійного віку у доступі до офіційних робочих місць та рівні заробітної плати; трудові відносини, які легко перервати; залучення до неформальної діяльності одного або кількох членів родини, як характерна для України сімейна стратегія.

Література:

1. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.08.2020).

Статья отправлена: 20.08.2020 г.

© Орлик О.В.